

eredménye." E felfogás rendszerébe a valódi moralitás, az erkölesi felelősség és beszámítás, az ethikai erény és véték s az erkölesi törvény és kötelesség fogalmai egészen természetesen beilleszthetők. A ki e kérdéssel foglalkozni óhajt, annak a füzet rövid és világos áttekintést fog nyújtani s különböző irányban útmutatást is ad a használandó forrásmunkák tekintetében.

Dr. G. K.

KÜLÖNFÉLÉK.

Róm. kath. irók az újabb bölcseلمي rendszereket vagy úgy használják, hogy a rendszereken erőszakot téve, alkalmazzák azokat a katholicismusra, hogy azt igazolják, vagy pedig teljesen mellőzik, nem vesznek azokról tudomást. Brunetiére, a positivismust próbálta a róm. katholicismus megbizonyítására így kihasználni, e rendszer alkotója, Comte gondolkodása ellenére; nálunk Prohászka a földtani és csillagászati tudományt Lyell és Flammarion tudósok ellenére. Most Hébert Marcel brüsseli egyetemi tanár az evolutio-elmélettel tesz hasonlót. A cartesiusi rendszerről pedig nem akarnak semmit tudni. A „cogito“, a „gondolkozom“ holt szó előttük. Az idő szerintük csak maga-maga által létezik, függetlenül minden lelkiismerettől; a történelem más, mint a lelkiismereti tényeknek jelentése és megfelelő értékelése; az egyén pedig csak társadalmi hatás . . .

Az angol unitáriusok kormányzó testülete, a brit és külföldi unitárius társulat tanácsa mártiusban tartotta meg félévi gyűlését. Nevezetesebb pontja volt a tárgysorozatnak a Hargrove lelkész australian látogatásáról tett jelentés. Ezelőtt két évvel, mikor Armstrong A. Richard liverpooli lelkész volt a társulat elnöke, egy magát megnevezni nem akaró buzgó unitárius a mi pénzünk szerint mintegy harmincezer kor. összeget ajánlott fel arra a célra, hogy az Anglián kívül levő unitáriusokkal az összeköttetés erősíttessék. A társulat 1904-ben félévi tartózkodásra Ausztráliába küldött követet. Hargrove meglátogatta a régi gyülekezeteket Adelaide, Melbourne, Sidney és Auckland városokban, azután New-Zealandban utazott és tartott előadásokat, mindenütt a legjobb fogadtatásban részesülve. Wellington városban új gyülekezet alakult. — E gyűlésen vették tudomásul, hogy Sharpe Emily urhölgy 2000 font alapítványt tett egy magyar unitárius leány számára a „Channing House School“-ban tanulásra és hogy ez összeget be is fizette s kezelésével a társulatot bizta meg. A tanács

örömmel értesült, hogy a norvégiai Christianiai unitárius gyülekezet egy év óta minden vasárnap rendes istentiszteletet tart; lelkészük Haugerud Hermann; az új gyülekezet czéljára 50 fontot szavaztak meg. Egyéb tárgyak közül megemlítjük a skóciai aberdeeni templom-építést, mire nézve a tanács elhatározta, hogy azt támogatni fogja, hogy miután régi templomépületüket eladták az ottvaló unitáriusok 2000 fontért és most új helyen, a város közepén akarnak mást építeni, az új templom minél szebb legyen.

A Brahma-Somaj egyháznak nagy vesztesége Maharshi Devendra Nath Tagore, ki jan. 19-én hunyt el Calcuttában. Előkelő családból származott; fia volt Dwarka Nath Tagore-nak, a korában legbefolyásosabb és legfelvilágosultabb hindu nemesnek. Ram Mohun Roy, a Brahma-Somaj alapítója iskolájában tanult s 1842-ben csatlakozott az új egyházhoz. Addig a hívek csupán a Vedák tanulmányozásával foglalkozó kis csoport voltak. Devendra Nath Tagore rendszert alkotott és czélt tűzött ki az új gyülekezetnek. Szabályzatot és liturgiát állított. Ő vezette a Brahma-Somajt. Ő nevelte Keshub Chunder Sent, annak nagy apostolát. Ő és tanítványa hozták létre Indiában a legtöbb társadalmi reformot. Mint ujító hindúval nem minden honfitársa rokonszenvezett, de vallásossága és a „rishik“-re emlékeztető jelleme által elérte azt a nagyságot, mely előtt India mindig a legnagyobb hódolattal adózik. Honfitársai a nagy bölcsék és szentek egyikének ismerik el. Közélebb a „British Indian Association“ ünnepelte Calcuttában emlékezetét, kiemelve szent és mocsoktalan életét és honszeretetét és megsiratva a hindu társadalom egy oszlopának kidöltét.

A vallási válságról, mely Franciaországban és más országokban is mutatkozik, Loyson Hyacinthe mártiusban Montpellierben felolvasást tartott. Előadását személyi vonatkozással kezdte. Mikor 1864-ben a Notre-Dame templomban értekezési sorát megnyitotta, Cousin Victor mintegy prófétaí sejtéssel azt mondotta neki: „Guizot csalódik, a mikor a Krisztus istenségére helyezi a fősúlyt; a jelenkor nagy kérdése az Isten eszméje, az Istené, ki a világtól visszavonul.“ Most már az esti szürkület jött szólóra, de eme lényeges pontra megőrizte ifjúsága sugárzó látományát. Meggyőződését tehát lelkesedéssel fogja kifejezni, de meglehetnek győződve — mondotta — hogy senkire sem erőszakolja. Barátja minden egyenes léleknek, minden őszinte hitnézetnek; ha az atheismust gyűlöli, az atheistákat tiszteli. Számos oka van a jelenkori atheismusnak. A mi annak kifejlésére vezetett, egyfelől a különböző egyházak tévedései és visszaélései, másfelől a positivistá bölcselem elveinek növekvő

terjedése. Montpellierben két nagy gondolkozó látott napvilágot, Renouvier Ch. és Comte Auguste. Az első elhagyva a hitetlenséget, fokozatosan spiritalis vallásra emelkedett. A második lehetetlennek nyilvánította az eredetek és a végső dolgok vizsgálatát. Az ember eszméjét csak a láthatóba és érinthetőbe foglalta . . . Az atheismus ma inkább politikai hiba. Az állam a kath. egyházra hagyva a nő és gyermekek irányítását, a klerus hatalmát növelte. És mily járatlan-ág a történelemben és annak törvényeiben! Avagy nem azt tanítja-e az, hogy a vallás természetes és egyetemes tény? Nincsen-e az ott mindenütt a multban? És vajjon a demokrátiák ellehetnek-e a nélkül? Nézzék Schweitzot, az amerikai Egyesült Államokat, emlékezzenek Rosevelt elnöknek szavaira és magatartására. Azt mondják, hogy ha a vallás eltűnik, megmarad az *eszmény*. Melyik? Az, a melynek tárgya a gondolat? a tudomány? a művészet? a barátság? a szeretet? Kétségtelen az eszmény jelentős dolog, de kire nézve? Csupán azokra, a kik hisznek Istenben és az Istennel, az eszmény forrásával való közlekedésben. A kik tagadják Istent, azokra nézve az eszmény csak egy szó, ábrándkép, „a finom agyvelő phosphorálása“. A comtismus, a *solidaritást* ajánlja az erő és öröm forrásául. De a solidaritást biztosítani nem lehet. Háboru és más rosszak annak ellene vannak. A comtismus, a mikor elszakasztja az embert Istentől, elszakasztja tőle a lelket is és azzal mindent. Franciaország az atheismus és catholicismus közti viszályba esik-e, mint Spanyolország? Nem fog-e a világ többi részével, mint az emberiség hajdau, kijönni a mostani állapotból, mely a vallásos érzelemnek ugyszólva jégkorszaka? Hiszi és reméli, hogy kijön. Van az egyén és a faj szívében egy benső és folytonos kijelentés. És ez a kijelentés három alapigazságot foglal magában: Isten, erkölcsi törvény és örökélet. Az *egy* Isten, a próféták és Jézus Istene, a törvény szentsége, a szeretet igazságossága: ez az élő vallás. A zsidók ezzel a szellemmel ébreszszék fel a mumiát, mely synagogaikban nyugszik; a protestans lelkészek ennek a lángjával melegítsék fel templomaikat; a kath. papok ezzel hányják el bálványaikat és mondják, mondjuk mindnyáján az atheistáknak: mi veletek tartunk abban, hogy széttöressenek a hamis istenek, melyek titeket boszantanak; de mi a bálványimádást azért akarjuk lerombolni, hogy építsük fel a vallást Franciaország javára és boldogságára s nemcsak a „nationalista“ Franciaország számára, hanem annak a Franciaországnak számára, mely barátja és világossága a nemzeteknek és a világtól elválaszthatlan.

Ily értelemben beszélt Hyacinthe a mai vallási válságról Montpellierben. •

Unitárius felfogás a modern philológiában. Az unitárius elnevezés Erdélyben, Dávid Ferencz körében keletkezett, a trinitarius fogalom ellentétéképen. A XVII. százban kezdték e szót mind szélesebb körben megismerni. Az angolok és amerikaiak a mult évszáz elején fogadták el felekezetök nevéül. Érdekes, hogy ma már nem csak Németországban, hanem magyar tudósaink közt is a józan és világosabb tudományos álláspont megjelölésére e kifejezéssel teljes jelzöt kezdik alkalmazni.

Hornyáaszky Gyula tanár ezt írja az egyetemes Philologiai Közöny legújabb füzetében:

Drerup Engelbert Münchenben Homerról kiadott tudós műve szerint az Iliast és Odysseiát külön-külön egy-egy nagy poéta alkotásának tekinti. . . „Ime az idők jele, hogy a collectivista fölfogásnak töméntelen erőmutatványa után és mellett . . . a józan unitárius fölfogásnak még Németországban, a kritika és hyperkritika hazájában is akadt szószólója“. „Magam is, teszi hozzá Hornyáaszky, már évekkel ezelőtt az *unitárius fölfogás* mellett nyilatkoztam „Temetési versenyküzdelmek az ösgörögöknél“ czimü munkámban“.

— Lám, ki hitte volna, hogy még a Homérnak tulajdonított két klasszikus munkának (a pogány görögség bibliájának) jobb megértésére is a józan unitárius felfogást találják a modern tudomány herószai a legalkalmasabbnak.

K. F.

Harnack felolvasásai Hollandiában. Hollandia egyetemi városai, Leyden, Utrecht, Gröningen meghívták a berlini tudós tanárt, hogy tartson ott felolvasásokat a kereszténységről. Egyik felolvasásának tárgya volt: „Az egyház és állam a három első százban“. Általános vélemény, hogy az egyház és állam a három első százban Nagy Konstantinos idejéig ellenséges lábön éltek. Bizonyos idő kellett, mig az egyház és állam egymást kiismerték. Kezdetben az ellentét teljes volt. A keresztények Isten országának polgárai akartak lenni és magukat a földön idegeneknek érezték. Az uralkodóban az ördög személyesítését látták (Apocalypsis). De mégis kezdettől fogva egy más párt is létezett, mely másként gondolkozott. Hatóság állítatott, hogy a rosszakat büntessék; az adót meg kellett fizetni; ha a császár lerombolta Jeruzsálemet, ez azért volt, hogy Istennek eszköze legyen a zsidó nép megbüntetésében annak gonoszságáért. A császár az Isten akaratjának végrehajtója. Igy lassanként a keresztények jobb véleménynyel kezdetek lenni a világi hatalomról. Kezdetben a kereszténység nem akart megismerni még egy más hatalmat sem, a bölcselmet. De Pál kibékíti,

a vallást összekapcsolja kora miveltségével és bölcselmével. És míg a gyülekezetek formálódnak, látják oly szabályok felállítását, melyeknek bizonyos politikai értelmük van; majd észreveszik az egyház és állam egyenközü haladásának nyomait. Ilyen volt a helyzet 140 körül. Attól kezdve „a politikai rend“ fejlődik. Kezdetben a gyülekezet a család után alakul, később a város után. 160 körül már vannak püspökök, presbyterek és diakonusok a városi gyülekezetek számára; azután meg alakul az egyház tartományok szerint metropolitákkal, tartományi zsinatokkal. Végre a tartományi körök egy nagy szervezetté egyesülnek, mint a hogy a nagy római birodalomban is mindig ez volt a törekvés. És a mint így a növekvő egyház az állam szerint szervezkedett, a keresztények kezdettek részt venni a nyilvános életben. És így lett ura a kereszténység lassanként az irodalomnak is, nemcsak az evangéliumokkal és apocalypsisekkel a harmadik száz kezdete óta, hanem egyébbel is. És így a kereszténység magához vonta mindazokat, kik a kor nagy mozgalmában résztvettek. Más értelemben az egyház létezett Konstantinos előtt. Alatta közeledett ahoz a politikai fogalomhoz, melyet Konstantinos a vallásról alkotott, de eltért a szellem és igazság útjáról. Arra a kérdésre, hogy a keresztények mit gondoltak az államról? Harnack különböző idézetekkel felelt: Isten fentartja a róm. birodalmat, a keresztényeknek is támogatni kell, ilyen felfogás bontakozott ki. Úgy látszik, a keresztények közt mindig voltak republikánusok is, de azok nyilvánosan nem mutatkoztak. A császár elismert és tisztelt fő.

Olaszországban, mióta az egyházi államot a Savoyai-ház bekebelezte az olasz királyságba, a pápai udvar mindig tiltotta hiveit a képviselőválasztásokban való részvételtől. Azt hirdette minden alkalommal, hogy a szegény és fogoly pápa világi hatalom nélkül nem töltheti be szellemi hivatalát. XIII. Leó haláláig sokszor és kemény kifejezésekkel illette az olasz királyi kormányt a pápai udvar. Harminez év lefolyása azonban, úgy látszik, arról győzte meg a pápai udvart, hogy egyházi állam nélkül is jól megy a dolga. És most X. Pius alatt más áramlatnak enged utat. A mi IX. Pius és XIII. Leó idejében mintegy dogma volt, most egyszerű rendeletté minősítik, melyet meg lehet szüntetni. És X. Pius úgy látszik, azt is teszi: nem hangoztatja az egyházi állam visszaállítását; nem kívánja, hogy Olaszországban hivei tartózkodjanak a politikában való részvételtől, sőt katholicus-körök szervezését óhajtja, kath. (ultramontan) képviselők küldését a parlamentbe, kath. centumpártot, mint Franciaországban, Németországban és Spanyolországban. Ilyen irányba indult a római egy-

házi politika Merry del Val bibornok titkársága mellett. Hogy az olasz királyságra nézve lesz-e köszönet e fordulatban, majd megvállik.

Spanyolországban, mint ez országnak egy ismerője írja, a jezsuiták jelenleg királyi kegynek örvendenek és egyre-másra építik a kolostorokat és iskolákat, a melyekben a gazdag spanyol ifjuság nevelkedik; a Franciaországból kiűzött szerzetesek nagy része is Spanyolországba telepedett meg és sok tekintetben hasznára válik spanyol társainak. A kórházak, árvaházak, gyermekmenhelyek és egyéb jótékonyági intézetek is a papság kormányzása alatt állanak. A világi papság évi jövedelme körülbelül 80 millió pezetára rug. A jelenleg kormányon levő párt mindenben kedvez az egyháznak és a vasárnapi munkaszünetről hozott törvény csak első actusa annak a klerikális harcznak, a melyben a papság végül győzedelmeskedni remél. Nehány hónap óta Spanyolországban a nyilvános élet vasárnap teljesen szünetel: nem jelenik meg lap, a kávéházak be vannak zárva, nincsenek többé bikaviadalok. Spanyolországban a klerikálizmus ma épp úgy uralkodik, mint hajdan. A formák, a melyekben ez az uralom nyilvánul, enyhébbek, kevésbé kihívóak, mint az inquisitio korszakában, de azt, a mi betölti azokat, voltaképpen ugyanaz a szellem inspirálja, a mely a „szent törvényt”-et létrehozta. Nem kell azonban hinni, hogy a papság prepunderáló uralma ellen tiltakozó hangok nem emelkednek. Főleg az írók azok, a kik a modern eszmék szószólói s nem egy közülök rendkívül hatásos művekben küzd a klerikálizmus áldatlan hatásai ellen. Legdicsebb irodalmi bajnoka ennek a küzdelemnek egy elsőrangú regény és drámaíró, Pérez Galdós, kinek művei honfitársaira nagy hatást gyakorolnak.

A pápa egy bucsujárás ellen. A valle di pompeii Madonnát az utóbbi időben nagyon megtámadták. De nem valami Zola-tanítvány cselekedte, hanem az „Asino” („A szamár”) című jeles élelzap, melyet kiváló tudósok és művészek szerkesztenek s a mely e miatt sokkal jobban el van terjedve a nép közt, mint valami regény. Végre a pápa is beleavatkozott a dologba, mert valószínűleg arról értesült, hogy az Asinonak igaza van. Ez a lap ugyanis kimutatta, hogy a valle di pompeii csodatemplom egy világi embernek, Bartolo Longo-nak a magánvállalata és nagyon szép vagyont szerzett rajta. Doctor Romanelli már ezelőtt tizenöt évvel feszegetni kezdte Longo kegyes üzleteit, mire Monaco la Vallesta bibornok azt tanácsolta neki, hogy valameennyi épületet, a templommal együtt ajándékozza XIII. Leónak. Meg is tette, mire Leó őt a szent üzlet adminisztrátorává nevezte ki. X. Pius azonban nyitabb szemű ember, mint elődje, ezt megszimatoalta Bartolo Longo is és hetvenötezer frank péterfillérrel akarta a pápa

hajlandóságát megnyerni. A pápa az adományt elfogadta, de azért a kegyhely kezelését egy ferenczrendi barátira bizta s az ügyvéd urnak csak az általa alapított árvaház és fegyencz-menedékház igazgatását hagyta meg. Longo látszólag meghajolt a pápai akarat előtt, de folyóiratában, melynek száztizezer (!) előfizetője van, ukázt bocsátott ki és ebben azt mondja, hogy a hívek az adományaiknál ezentul világosan tüntessék ki, vajjon a szentélynek szánják-e, vagy neki adják át jótékony célra. Hogy milyenre, azt bizzák ő reá nyugodt lélekkel. Szóval, az ő évi félmillió lira jövedelmét nem engedi egykönnyen s legutóbb még azzal is fenyegetődzött, hogy a szentélyből elviteti azt a csodatevő Mária-szobrot, melyet ő fedezett fel. E fenyegetődzésének az lett a következménye, hogy Alberto Radente páternek (a csodatevő kép „igazi” fölfedezőjének) az örökösei pörrel támadták meg az élelmes ügyvédet, hogy biztosítsák maguknak a jól jövedelmező szent kép tulajdonjogát. A hívek pedig azt remélik, hogy a pápa hü marad abbéli föltett szándékához, hogy a kufárokot kiüldözi a templomból. Longo ügyvéd ur remekül spekulált Szűz Máriára és Pompejinek az archeologiai hírére, mert a hol valamikor csak pár szegényes kunyhó állt, most ott egy oly bazilika pompázik, melynek csak a homlokzata másfél millió lirába került, azonkívül van körülötte egy csomó kolostor, szálloda, éttermek, korezmák, árvaházak, bérházak, villák.

Az orosz államegyház befolyását vallási és politikai ügyekben, eléggé megmagyarázza szervezete, mely még Nagy Péter czártól származik. A szent zsinat, mely üléseit Péterváron tartja, állandó hatóság s tagjai a czártól kinevezett egyházi és világi férfiak. Elnöke mindig a szentpétervári metropolita; hivatalból tagok: a kiewi, moszkvai metropoliták és a georgiai exarcha. A világi tagok oly dolgok intézésére vannak rendelve, melyek az állammal kapcsolatosak. A czár az úgynevezett főprocurator. Hozzájárulása minden határozathoz szükséges, mert a nélkül nem érvényes egy határozat sem. A főprocurator hozzátartozik a ministertanácshoz is. Így Oroszországban nincs külön vallásügyi minister. A zsinat pedig ezen a módon nem a ministerium alatt, hanem közvetlenül a czár alatt áll. Teendői: püspökök választása, tanra és istentiszteletre felügyelet, vallási iratok felülvizsgálása, megtörtént csudák megvizsgálása, házassági ügyekben való határozás, a klerus nevelése, vagyoni ügyek kezeltetése és a többi.

A lelkész-nevelésre háromféle iskola van: a parochialis iskola (népiskola), seminariumok és akadémiák vagyis theol. facultások egyetemmel való összeköttetés nélkül, miut Kiewben, Moszkauban, Péterváron és Kazanban. Diakonusnak elég, hogyha elemi iskolát járt; lelkésznek, ha seminariumot; de protopopa vagy püspök csak az lehet, ki akadémiát végzett. A szentírás és az egyházi atyáknak eredeti szöveg-

ben olvasni tudása a jele az akadémiai tanultságnak. A popákra nézve elégséges, ha az egyházi nyelvet, a régi bulgárt értik. A legnagyobb szorgalmat a rituale pontos megtanulására kell fordítaniok, mivel az istentiszteletben annak van főszerepe s nem a predicationak, melynek csak alárendelt s kevés szerepet juttatnak. Felvilágosodtabb oroszok várják az egyháznak is a reformját, de azt csakis egy teljes politikai átalakulástól, kormányrendszerváltozástól remélik.

Az izlam és a kereszténység Áfrikában. A XI.-ik száz-
 évben az izlam Áfrika északi részében legyőzte a kereszténységet. Azóta a katolikusok s újabb időben a protestausok három partján ostromolják Áfrikát és a keresztények e földrészben ma mintegy 7,500.000 hivet számlálnak. Mindazonáltal az izlam 36 millió hívővel ma is fölényben van. A fetichisták száma 97 millió. Az izlamnak vallási és erkölcsi tekintetben üdvös hatása van. A monotheismust hirdeti és a józan életet ápolja a szeszes italok tiltásával. A kereszténység is a monotheismust tanítja, de erkölcstana sokkal emelkedettebb. E tekintetben a különbség akkora, mint az Evangelium és a Koran közt. Az izlam megengedi a többnejűséget, a rabszolgaságot. De a józan élet ápolásában az izlam mégis nagyobb sikert ér el, mint a kereszténység. A Korauból három versnek fölolvása nagyobb hatást tesz az áfrikai benszülöttre, mint a keresztény missionariusok exhortatioi. A kereszténység terjedésére, mint azt több eset mutatja, zavarólag hat a trinitarius hittani forma is.

Vallás és természetrend. „Az egyetemes rendről való szemlélődés, a mint azt velünk a modern tudomány megismertette, végtelen bő forrása a vallásos érzéseknek és benyomásoknak. Ha a próféták és Izrael zsoltárirói az ók csekély ismeretökkel kicsiny plánétáinknak egy kicsiny részéről oly nagyszerű szavakban zengették a Javéh munkáinak hatalmát és szépségét, mennyivel inkább leborulásra indíthat minket a csillagos ég szemlélete a világok ezen milliói előtt, midőn a modern csillagászat megtanított minket arra, hogy a legnagyobb napok szintűgy, mint a legkisebb átomok az egyetemes nehézkedés törvényének engedelmeskednek! Mindenütt a rend, a törvény a zivatarok tombolásában és az elemek pusztításában is! Ki irhatná le eléggé találó szavakban ennek az egyetemes kijelentésnek összehasonlíthatlan fönségét?

És ez erkölcsileg is nagy és jótékony. Bizonyára ez többé nem egy kiskoru vallás, egy émelyítő kegyesség, a mely a jó Istent a kicsiny konventikulomokban lefoglalja, kizárólag egy néhány kegyes léleknek. Ez egy férfias, szigoru kegyesség, a mely az Isten feltétlen hatalmában

való bizalommal tölti el a legkisebb emberi teremtmény lelkét és arra indítja, hogy rendelje alá magát az egyetemes rendnek, a helyett, hogy az Örökkévalót a maga különleges céljaihoz való alkalmazkodásra bírja. Avagy kérdezzék meg Szt.-Pált, Augustinust, Luthert, a Hugonottákat, a Jansenistákat az erkölcsi erő, szellemi hősiesség, benső legyőzhetlen fönség felől, mely az Isten változhatatlan akaratja, az általa megállított fönséges rend alá való magunk teljes alárendelésében áll, és megértitek, hogy a valóban keresztény lélek, minő erőt merithet erkölcsi életére nézve az egyetemes rend iránti benső bizalomból, melylyel a maga akaratát az isteni akaratnak alárendeli s az erkölcsi rend iránti bizonyosságával az egyetemes természetű tudományosan megállított bizonyosságára támaszkodik. *Réville Jean.* (Vallás és szabadság kötetből.)

Gróf Kuun Géza az ő első gyermekéveiről: „A gyermek első évei reá nézve sok kis örömmel teljeseek, ezekben a fejlődés is, ha egészséges a gyermek, aránylag rövid idő alatt nagy haladást tesz; de mindezt csak a szerető szülők emlékeznek s erre való visszaemlékezés reájuk nézt nagy jelentőségű, felette érdekes s gyermekeik pillanatnyi örömei szerető szívében tartós örömekké változnak. A gyermek mindezeket elfelejtette s élete ezen első éveiről, első fejlődése menetéről, csak annyit tud, a mennyit szerető szüleitől hallott s legtöbbször az anyától, ki emlékezetében nagyon szeret visszazállani gyermeke zsenge éveire, mosolylyal emlékezik gyermeke mosolyára, fülében csengenek kedvesen az első szavak, míg a legtöbb atya inkább gyermekének jövőjét forgatja eszében, fejlődésének kedvező s várt eredményeit óhajtja minél előbb megvalósítva látni.

A legtöbb gyermek, a mit élete zsenge koráról tud, anyjától tudja; én is felejthetetlen emlékü anyámtól hallottam, hogy magamnak alkottam nyelvet s leginkább azon beszéltem, a míg végre környezetem nyelvét elfogadtam. Azt is anyámtól hallottam, hogy föltűnően szép fiú voltam, de melyik fiú nem szép anyjának szemében, s hogy a Nagy-Szebenben időző Don Miguel a sétatéren megpillantván, hozzám lépett, arczomat nyájasan megezirogatta s kérdezte nevemet. Azt is anyámtól hallottam, hogy nyájás s előzékeny gyermek voltam s megnyertem mindazok tetszését, a kik ismertek“.

A „Ben Hur“ története. Lewis Wallace tábornok, a „Ben Hur“ híres szerzője a napokban elhunyt s ez alkalomból egy angol folyóirat érdekesen írja le e regény keletkezésének történetét. Ezt a könyvet, mely oly benső vallásossággal ábrázolja Krisztus megjelené-

sét a hanyatló római birodalomban, szerzője akkor kezdte írni, mikor még nagyon közönyösen viseltetett a hit és vallás iránt s mikor a bibliát is nagyon felületesen ismerte. De lassanként annyira belemélyedett tárgyába s azon idők vallásos forrongásának lényegébe, hogy mire a könyv utolsó sorait írta, buzgó keresztény lett. Könyvét legalább harminczszor dolgozta át s mikor a kéziratot végre a kiadóhoz küldte, a piros tintás íráson egyetlen javítás sem volt. Wallace a könyvének első vázlatát palatáblára írta, hogy gondolatait följegyezhesse s alkalmatlan ideáit ismét letörölhesse. Ha a fontosabb ideákkal s a külső folyamattal tisztában volt, az egész részt czeruzával leírta papírra, de folytonosan változtatott rajta s ha már teljesen meg volt vele elégedve, az egészet „letisztázta“. Könyvének alapgondolata akkor jutott eszébe, mikor Uj-Mexikó kormányzója volt, de az első három fejezet annyira nem tetszett neki, hogy a kéziratot félretette s sokáig pihentette. Egy év múlva a vasuton találkozott Ingeroll ezredessel, a ki nagyon hívő ember volt s a tábornokkal beszélgetésbe eredt a biblia szépségeiről és a vallásos élet megújulásának szükségességéről. Wallace ekkor elbatározta, hogy könyvét mégis csak megírja. Rendszeresen tanulmányozni kezdte a bibliát s könyve megírásába fogott. Öt évi szakadatlan munka után a könyv készen volt, mert Wallace nagyon lassan s lelkiismeretesen dolgozott. Néha egész nap csak egyetlen mondatot írt s másnap ismét kitorölte. Szóval, megérdemelte azt az óriási sikert, melyet könyve aratott. Kiadója, a Harper Brothers cég pár hónap alatt félmillió példányt adott el belőle. A tábornokot megrohanták a színházi emberek s óriási nyereséget kínáltak neki, ha könyvét földolgozza drámának, a tábornok azonban visszautasította. Tizennyolcz évvel később azonban meggondolta magát s a „Ben Hur“-t saját maga dolgozta át drámává s mint ilyen is rendkívüli sikert aratott.

Régi dolgok. A kollégium főnökeitől vezetett régi fasciculusokban sok érdekes és feljegyzésre méltó dolgot olvashatni. A X-ben le van írva I. Ferencz esászár és neje kolozsvári látogatása, melyről a főnök enthusiasmmal jegyzi fel, hogy „e városban sohasem látott esemény“. 1817 aug 18-ától 27-ig voltak itt s ezalatt az idő alatt a különböző hatóságok és testületek tisztelegését fogadták. A consistorium küldöttségét Kőrömczi János püspök vezette, kinek üdvözetére a felség röviden, de kegyes szavakkal válaszolt s azután megkérdezte, hogy van-e iskolánk s virágzó egyházunk, mennyi az unitáriusok száma? A püspök felelete szerint körülbelöl 40.000. Végre a felség azzal bocsátotta el a küldöttséget, hogy „hallomása szerint, az unitáriusok békés és jó emberek“ („semper ita mihi auditum, quod pacifici et boni homines essent unitarii“). A küldöttségben voltak: Lázár Sámuel guber-

niumi titkár, Sala Sámuel gub. concipista, Pákei János felügyelő-gondnok és Gyergyai László a világi rendből; Fúzi János főjegyző, Molnos Dávid igazgató, Székely Miklós és Sylvester György tanárok és Szász Mózes helybeli lelkész a papi rendből; Fodor László aranyosköri esperes, Ferenczi M. jegyző, Balla József bágyoui, Sárosi Samu várfalvi, Kun Bálint „sinkfalvi“ lelkészek vidékről. Aug. 23-án látogatta meg templomunkat és collegiumunkat, még pedig a két auditoriumot, könyvtárt és lakószobákat. Kiséretében voltak: gróf Vrbna, Kutsera főhadititkár és Stift orvos. A felségek a város minden nevezetességét megtekintették. A poigárság a legnagyobb ünnepélyességgel fogadta. Megérkezésükkor tengernép állott az út két oldalán: a gubernium hivatalnokai és a papság a gubernator háza kapuja előtt állott, a gubernator a legfőbb méltóságokkal a lépcsőn. Első megjelenésükkor a város különböző helyein mozsárágyuk szóltak s a gubernator beszéddel üdvözölte. Este az egész város ki volt világítva, de az eső és szél zavarták. A collegium 23 ablakába 4—4 mécs volt téve, kettőbe pedig olajjal töltött 23 pohárból pyramis összrakva, egyiken felirat (latinul). Kolozsvárról Tordára, Marosujvárra, Enyedre, Gyulafehérvárra, Szebenbe, Brassóba s innen Háromszékre és Csíkba mentek s Déva és a Bánát felé visszatértek. Az iskola-főnök e leíráshoz hozzáteszi: „Más császárné még sohasem látta Erdélyt és más császár sem, kivéve II. Józsefet“. (Dr. G. K.)

A ref. orsz. zsinat második ülészakának egyik fontos határozata, melylyel kimondotta a szabad lelkészválasztást. Eltörölte az egyházközségek osztályozását és a lelkészválasztást teljesen szabaddá tette. Minden lelkész választható akármely egyházközségbe. A zsinat határozatát maguk a reformatusok vegyes érzelmekkel fogadták. Bármennyire tetszetős is, bármennyire protestans is, bármennyire evangéliumi is a szabad lelkészválasztás elve, többen úgy vélik, hogy életbe léptetése minden más intézkedés nélkül, „a leghelytelenebb, legigazságtalanabb és szörnyűséges örvénybe sodró intézkedés is lehet“. Ezért sürgetik a theol. szakoktatás és lelkészminősítés rendszerének újraalakítását, mert csak így remélik, hogy kikerülhetik a veszélyeket, a melyeket a szabad lelkészválasztás elvének alkalmazása hozhat és a nélkül kétségtelenül hozni fog. „A zsinat elvi határozata, mondják, a gyakorlati kivitelben a lelkészminősítés oly szigorítását kell hogy eredményezze, a mely mellett érdemetlen ember oklevelet sohase nyerhesen. Ha e felől nem gondoskodik a zsinat, elvi határozatával oly veszedelmet idéz föl, a melyet újabb tíz év múlva nem tudni, hogy milyen intézkedéssel tud majd orvosolni“.

Tudori fokozat. *Benczédi Andor*, Benczédi Gergely közpénztárnok fia, a Ferencz József tudományegyetemen a jogtudományból tudorságot nyert.

Tanítók Otthona. A néptanítók számára kolozsvári tanítók Otthont akarnak létesíteni, mely a vidéki tanítók találkozó helye legyen. Az adományok e célra Elek Gyula áll. isk. igazgatóhoz küldendőek. A lelkes felhívást Tartsafalvi, Belle, Balázs, Szilágyi és Hantos bocsátották ki.

Gyász hírek: *Osdolai dr. gróf Kuun Géza*, folyóiratunknak nagyevü tisztelt munkatársa ápr. 10-én elhunyt Budapesten, 67 éves korában. Elnöke volt a Hunyadmegyei régészeti és tört. társulatnak, az Erdélyi irodalmi társaságnak, tiszteletbeli elnöke az Erdélyi magyar közművelődési egyesületnek és alelnöke a Magyar tudós Akadémiának. Halála országos veszteség. Részvétünket a fennebbi nekrológ tolmácsolja. A család részéről gyászolják elhunytát: neje osdolai gróf Kuun Gézáné, gyermekmonostori báró Kemény Vilma; unokatestvérei gróf Vass Ottilia irónő és testvére báró Jósikáné s számos rokon főuri család. Tetemei ápr. 15-én, Kolozsvárt helyeztettek végnyugalomra nagy ünnepélyességgel a város közönségének részvétele mellett. — *Özv. Bodolai Józsefné*, Debreczeni Zsuzsánna élete 79-ik, özvegysege 15-ik évében mart. 28-án elhalálozott Kolozsvárt. A házi erényekkel ékeskedő, fáradhatlanul munkás, jó nőnek halálát fájlalják gyermekei: Bodolai Juliánna, Ürmösi Kálmán, szentgericezi pap neje, Bodola Zsuzsánna, Németh István toroczkói pap neje, Bodolai József, Bodolai Erzs, Hantz János neje s számos unoka és rokon. — *Móricz György* ny. m. kir. csendőr százados, élete 42-ik évében, hosszas szenvedés után ápr. 10-én meghalt. Móricz Márton kir. tábl. irodai tisztviselő édes testvérét vesztette az elhunytban. — Pálffy György tartsafalvi birtokost, folyóiratunk több érdekes tört. adatának közlőjét súlyos csapás érte leánya *Pálffy Nella* martius végén történt halálában. A csapás annál érzékenyebb, mert nemrég vesztette el nejét s most egyetlen leányát kell siratnia. Az elköltözöttet az édes apa mellett fájlalja Aladár, az elhunyt szerető testvére. „Az ősi fészek csalóganya elnémult“ az ő nagy szomorúságukra.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépítésére.

(I—IX. közlemény.)

Magyarországi Unitárius Egyház	500	korona.
Sepsikőrispataki Bedő Dániel	200	"
Széplaki báró Petrichevich Horváth Kálmán	200	"
Kilyéni dr. Ferencz József	20	"
Vécei Sámuel és Farkas Vilmos	200	"
Sepsi-szentiványi Szentiványi Gyula	52	"
Ó-tordai Székely Miklós	20	"
Magyarországi Unitárius Egyház (2-szor)	1000	"
Dr. Jéger Kálmánné, Hilibi Haller Irma	20	"
Fekete Gyula	100	"
Egy társaság	20	"
Farkas Józsefné, Farkas Juliánna	20	"
Matskási Lajosné, Farkas Juliska	20	"
Unitarius kollégiumban 1883/4-ben végzett osztálytársak	60	"
Kaali Nagy Béla	10	"
Magyarországi Unitárius Egyház (3-szor)	1000	"
Ajtai K. Albert	10	"
Péterfi Dénes	600	"
Kisgyörgy Sándor	10	"
Gyulay László	300	"
Tóth Károlyné-Gyulay Etelka	100	"
Kilyéni dr. Ferencz József (2-odszor)	20	"
Bodolai-testvérek	10	"

Összesen: 4492 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzdításul a további adakozásra, hogy az egyházközség hatczerkétszáznyolcvannégyszáz korona költségen temploma tornyát újra építhesse, a mi mindnyájunknak óhaja. Kérjük a minél hamarábbi hozzájárulást! Ez adományokért a leghálásabb köszönet!

Az egyházközség előljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1905 ápr. 20.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.